

Ігор КАЛИНЕЦЬ (Львів)

ІЗ ШЕВЧЕНКОМ В УВ'ЯЗНЕННІ

У своїм слові, отримуючи Шевченківську премію 9 березня 1992 р., я зазначив: “Моя невольнича муза мало не щодня протягом багатьох літ і собі волила: “караюсь, мучусь, але не каюсь”. Але я усвідомлюю, що кара моя – далекі, не пекельна мука тих, що конали у сталінських катівнях. І хоч я мав також свій Гетсиманський сад і Хресну дорогу, але вони мені видаються тепер майже “прогулянкою із задоволенням і не без моралі”, тим більше порівняно з мученицьким шляхом лавреата цієї премії Василя Стуса”.

Отож, не один я розраджував себе, керуючись наведеною максимом Поета: всі ми, в’язні, мали її за своє кредо. Вона гордо тримала наші фізичні й духовні хребти. Не обов’язково вголос ми маніфестували її, часто подумки, але на ділі додавали ще один пункт до заповіді “...не каюсь, але борюсь”. Справді, наше ув’язнення – це постійний нелегкий опір (протести, голодівки, страйки...) за збереження політичного обличчя в’язня в таборах (краще, у лагерьях). Образно у своїх сонетах “Сковорода”, написаних тоді, я називаю наше товариство “лицарством родовитим”:

*У панцир вкута наша муза
Плекає кобзи перебір.
А хто той раб, що рве окови
І нам впокорює Парнас,
І ставить визволене слово
При нас німих, при нищих нас?
І тою славою вповиті,
Ми вже лицарство родовите.*

Так у поезії ми називаємо себе – лицарство із-під знаку Шевченка. В побуті дещо прозаїчніше – ми вимагали себе називати політичними в’язнями, а не, всупереч кодексу і вироку, “особо опасними преступниками”.

Нелегко і Шевченкові, і нам – чи то в солдатчині, чи у концлагерьях. Але в одному аспекті Шевченкові було важче: він не знав строку свого “заслання”, на відміну від нас, яким суд назвав роки “лагерей и ссылки”. Його вирок виглядав пожиттєвим. Наведу поетичну мініатюру Шевченка, написану в кінці 1848 р.:

*І небо невмите, і заспані хвилі:
І понад берегом геть-геть
Неначе п’яний очерет
Без вітру гнеться. Боже милий!
Чи довго буде ще мені
В оцій незамкненій тюрмі,
Понад оцим нікчемним морем*

*Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і гнеться, мов жива,
В степу пожовкля трава;
Не хоче правдоньки сказати,
А більше ні в кого спитати.*

Психічно невизначеність терміну неймовірно важча, аніж конкретні вироки. Це вже потім для поета склалося заслання в 10 років деякою мірою випадково (смерть Миколи І). Звичайно, траплялося, особливо у сталінські часи, що політв'язням доплюсовували роки за “вольні чи невольні” порушення режиму, часто зі стелі.

Багато з нас були творчими людьми. І, звичайно, відлуння Шевченкової музи (мотиви, образи тощо) можна було віднайти у багатьох його творах. Це цікава тема для дослідження. Для прикладу, згадаю тюремну творчість Івана Світличного. Чотири із його “Загратованих сонетів” мають епіграфи з поезії Шевченка (“Тюрма”, “Василеві Стусові”, “Чернець”, “Рефлексії”). Ось кілька рядків з твору “Тюрма”, де епіграфом слова “Ми серцем голі”:

*В тюрмі, за ґратами, в неволі
Мені приснилася... тюрма.*

.....
*І люди – стовпища моголів
З кокардами, а серцем голі.*

Завжди, щорічно, у Шевченківські дні ми збиралися, як на це дозволяли умови, у тісне кільце, щоб пом'янути Поета і потиху заспівати “Заповіт”. Часом вдавалося виголосити більше слово. При мені І. Світличний розповідав про своє бачення поеми “Катерина” і про конфлікт героїні з селом із надто жорстоким людом. На жаль, донині я не прочитав цього дослідження, яке надрукуване окремою статтею вже тепер.

Не маю певности, чи то було на Шевченківські свята, чи в якісь інші дні, коли Валерій Марченко, ще до ув'язнення, цікавився українсько-азербайджанськими зв'язками і перекладав з азербайджанської, розповідав про одного із засновників Кирило-Методіївського братства – Миколу Гулака – соратника Шевченка, який, як і той, не просив помилування – і таким нескореним змагався до смерті (1899). Був він на засланні у Пермі, що, можливо, навело на думку В. Марченка згадати про нього. Згодом прислужився до культури азербайджанського народу як перекладач, зрештою, помер в Азербайджані. У теперішнім посмертнім збірнику творів Марченка поміщена стаття “Микола Гулак”, написана в 1982 р. і присвячена Артемові Юськевичу – в'язневі нашого концлагера ВС-389/35 в Кучіно Пермської області.

Дещо краще пам'ятаю, як у березні 1974 р. мене попросили сказати про Тараса Шевченка. Було чимало людей (вірніше, євреї, прибалтійці...) – переважно молодіжне інтернаціональне товариство – і була дивна сприятлива година на це зібрання. За тему я обрав рядки Т. Шевченка.

*Згадайте праведних гетьманів:
Де їх могили? де лежить
Останок славного Богдана?
Де Острияницина стоїть*

*Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!..*

(Поема “Гайдамаки”)

Щоправда, я вийшов поза рамки “гетьманів”, а почав від князів і дійшов аж до наших сучасників (XX ст.). Дискусійним для наших друзів-євреїв була постать “славного Богдана”. В їхній традиції він числиться серед світових антисемітів. Наші (українців) спільні аргументи дещо пом’якшили опінію гетьмана.

На закінчення ще повернуся до своєї творчості на... Мені хотілося завершити свою “Невольничу музу” (назвою завдячую Шевченкові) – словами Тараса – перекладом “Посвяти” Варварі Репніній його російськомовної поеми “Тризна”. А спонукою слугував вірш Олександри Псьол, української поетки і художниці, подруги Репніної – “Три сльози дівочі”, присвячені заарештованим членам Кирило-Методіївського братства, в якому вона звертається до Господа змилосердитись над долею ув’язнених, зокрема, Т. Шевченка, з яким вона недавно познайомилася:

*Пристав до них по ангелу
з білими крилами*

(1847)

Це вражає.

Напевно, не одна добра душа в Україні так само молилася і за нас ув’язнених.

Напевно, так було.